

REOCUPAREA generală, obsedantă, a românilor din Transilvania era una neclintită: când va intra România în război? Aveam îngereasca certitudine că intervenția dorobanțului va face, de la o zi la alta, să se aplece cumpăna sortii și a istoriei, decisiv, ca sub puterea unui suprem verdict. Uneori așteptarea, ce ținea în încordare inimile, se aduna în câte-un valvîrtej de zvonuri. Și volbura trecea peste ținuturi, ca să cadă apoi, așa cum s-a ridicat. Arcul așteptării se destindea, sufletul se prăvălea în lîncezeală. Și atunci deznădăjduiam că „Țara“ va mai găsi vreodată condițiile prielnice de-a mai ieși din neutralitate. În dezolarea mea, dam României numele de „Neutralia“. Era acesta un nume, în care puneam tot focul unei iubiri înșelate.

În cursul anotimpurilor critice din 1915 și 1916, înainte de intrarea României în războiul mondial, alături de puterile ce-i ofereau unice șanse în vederea întregirii, mă duceam adesea la Andrei Oțetea, bunul meu prieten, coleg de liceu și tovarăș de cameră, un timp la Brașov, iar acum coleg de sabotare, sub scutul teologiei, a monarhiei austro-ungare. Mă duceam la el, la Sibiel, un sat de munte nu departe de Seliște. Să fi tot voit cineva să ne dea de urmă, noi negășiți am fi rămas. Sălășluiam acolo într-o veche și îmbietoare căsuță de lemn, pe-un umăr de deal, la capătul unei uliți laterale a satului. Curtea era împrejmuțată, medieval, ca o mică cetate, de minuscule clădiri de bîrne și de piatră. Mama lui Oțetea, o țarancă iute, dar cu pas neauzit, se gospodărea aproape singură. Subțirică și zbîrcită, cu puzderie de griji în suflet și-n obraz, se mișca, ziua și noaptea, dereticînd și alerga în

dreapta și-n stînga ca o zvîrlugă. Căsuța era totdeauna curată, pereții proaspăt spoșiți, icoanele șterse, lavițele albe. Poposeam la Sibiel zile, uneori stinse în grabă, alte dăți săptămîni, depănate în tihnă. Hoinăream cu Andrei pe mături și peste plaiuri, că numai bocancii grei și puternici ne mai țineau de pămînt. Și discutam, și ne împărțeam gîndurile, și ne spuneam păsurile, și ne jeluiam aleanurile. Ședeam uneori, pe treptele căsuței, la soare sau în umbra streșinilor. Lelița Oțetea ieșea din grajd cu șiștarul, și-mi îmbia lapte proaspăt muls, spumos, cald încă, și viu ca ugerul. Îmi plăcea să-l miros și să aud sunetul spumei, ce se sfîrma. Andrei mă privea, își făcea ochi mici și-mi spunea: „Haide bea, și dă-le brușului gînduri!”. Mă știa încins de jaruri, și ca să mă-nveselească puțin, îmi arunca întrebare ca o anacreontică minge de purpură: „Mai zi o dată, cum e fata cea?“. Și-i spuneam a zecea oară, cum e fata... „Înaltă e, și zveltă fata aceea, fină, figură de tablou florentin!“ Și continuam: „De-un an-doi, o tot întîlnesc în fiecare zi pe strada lungă, din orașelul meu, la aceeași oră totdeauna. Și ne plimbăm. Îmi ascultă flăcările și mărturisirile. Dar din vorba ei nu pot culege nimic. Fata e ca un foc amînat pentru a doua zi... Iată-mă, acum, fugit de ea, la Sibiel. La Sibiel e bine!“

Era bine la Sibiel, căci o luam cu Andrei, în sus, tot pe marginea rîulețului de munte, și după cîteva urcușuri tristețile ne cădeau din suflet ca țărna de pe tălpi.

Andrei își însușise, încă din copilărie, un meșteșug rodnic la prinderea păstrăvilor, care pe vremea aceea nu era interzis. După ce izola, cu pietre și cu glij rupte din răzoare, cîte-un ochi mai mare de apă, el intra în oglindă, pînă deasupra genunchilor,

și prindea păstrăvii cu mâinile, aduse de două părți, pe sub rădăcini. Nu mică a fost mirarea mea, când mi s-a învederat isprava de câteva ori pe rând, căci mi se părea de domeniul scamatoriei. Cunoșteam din experiența mea de la munte psihologia dificilă a păstrăvilor. Anevoie te apropii de ei cu orice unelte relativ oneste. Și Andrei îi prindea cu mâna. Ba el îmi mai spunea că-i poate prinde și cu o simplă furculiță. „Probabil și gata fierți în apa de munte... și-n cele din urmă de ce n-ar fi așa? Apa de munte sfîrîie și e ozonată!“ — fu replica mea neîncrezătoare. Dar Andrei îmi curmă cuvîntul cu un citat: „Există în cer și pe pămînt atîtea lucruri pe care înțelepciunea scolastică nici nu le visează!“.

Odată pe la vecernie, și nu tocmai, adică pe la ora cînd umbrele se lungesc, întrecînd făpturile, Andrei mă chemă, cu inflexiuni pline de calde promisiuni în glas: „Haide la păstrăvi!“.

Îl întreb: „Nu iei și o furculiță? Vreau s-o văd și pe asta!“.

„Astăzi e — fără“, răspunde Andrei. Cu pași largi coborîrăm în sat. Ajunși la rîu, în loc de a coti pe vale-n sus, Andrei o luă în jos. Intră într-o casă țărănească. Eu, după el. Era o gospodărie mai puțin patriarhală decît a leliței Oțetea. Pe prispă ne întîmpină o foarte frumoasă țărăncuță, o fată cu un an-doi mai tînără decît noi. „Am venit în văzute, Măriucă“, îi spune lumețul, „uite-l, ăsta-i prietenul meu!“.

Măriuca ne primea cu un surîs, ce nu avea nimic forțat, și cu mișcări line, ca o domnișoară doar în ajun ieșită dintr-un pensionat. Luarăm loc. Și ne-am abătut cu vorba asupra ținutului, satului, oamenilor. Desfășurîndu-mi impresiile și crezînd că mă găsesc în fața unei băcițe, mi-am rostit dorința de a vedea stîmile de la munte. Și-am mai spus fetei, că nicăieri, prin satele,

pe unde am mai colindat, n-am mai văzut atîția copii frumoși ca la Sibiel. „Ei da, satul nostru ia premii la toate expozițiile de copii“, zise ea, „e aer bun aici, și dacă luați seama sînt și mume frumoase!“. „Da, e adevărat“, răspund eu, „și mumele sînt frumoase, mai ales cele viitoare“. Pe masă Măriuca își potrivise un teanc de cărți. Mă ridicai să iscodesc cam ce citește. Erau cărți de Dostoievski, Tolstoi și Flaubert... în traducere românească. „Dumneata citești romane?“ o întreb cu mirare. În loc de simplă întărire sau tăgăduire, Măriuca își arăta unele păreri despre romanele ce-i plăcuseră. Nu mult mai altfel decît ar fi vorbit o studentă, suficient de prudentă, și evitînd verdictele totale și chiar superlativele. Am bănuit un moment că sînt victima unei amăgiri puse într-adins la cale. „Ai făcut vreo școală?“ o întreb. „Desigur, clasele primare, în sat“, îmi răspunse, simțindu-mi nedumerirea și încercînd să mă liniștească, „dacă vrei, vă conduc eu pînă-n munte, la stîna noastră!“. „Așa da“, adaug eu, „ce zici, Andrei?“.

După ce vorbirăm despre multe și de toate, părăsirăm casa. Andrei mă lămuri: „Vezi, ce posibilități are acest material uman? S-a cultivat fata aproape singură. Uneori i-am mai dat și eu cîte o îndrumare, cărți — reviste... Ai văzut, era gata să vorbească și despre Renaștere... și o să mai vezi cîte știe... Dar, în cele din urmă, această Măriucă îmi produce suferinți. Mă ia în fața ei aproape ca un regret...“ „Da, zic eu, sufletul fetei e aidoma unui tablou mai larg decît cadrul. Și înțeleg acum și povestea cu păstrăvii. Unde sînt asemenea țărăncuțe nu e de mirare că poți să prinzi păstrăvii și cu furculița!“.

O luarăm spre casa leliței Oțetea. Mă chemau insistent încăperile scunde și curtea închisă de patru părți. Pătrundeam în curte ca într-un farmec vîrtos,

ferecat din vechime. Nicăieri într-altă parte nu mă simțeam mai bine.

În dimineața zilei, fuseserăm pe-un vîrf de mărură mai înaltă, deasupra satului. Mijea departe în zare cetatea Sibiului, dar numai în bătaia soarelui. Peisajul mi se întindea sub ochi ca o palmă ce așteaptă să-i descifrezi, din linii, trecutul și viitorul. Peisajul acesta, cu oameni, cu lăcașurile, cu vetrele, cu văzduhul, îmi intra în sînge asemenea unei încete și dulci otrăvi și începea să mă lege. Între mine și cele văzute se dezlănțuia în acele zile un imperceptibil proces de osmoză, în urma căruia colțul de lume devenea pentru mine un arhetip, cu consecințe, ce nu le puteam încă întrezări. Aci, în acest peisaj, în acest sat, aveam să pun în mișcare oamenii și întîmplările din „Tulburarea Apelor“, piesa-poem, în care șase ani mai târziu adunam atîta aer și atîta pîrjol. Aici, în casa leliței Oțetea, mi-am închipuit pe Popa din poemul meu dramatizat, pe acel chinuit de patima libertății din timpul mișcat al Reformățiunii. Aci venea, cu ispitele ei, și Nona, ființa de foc ce avea să piară în foc.

XXXI.

AREA încăierare nu a luat dorita întorsătură nici după ce Italia s-a alăturat aliaților, declarînd război Puterilor Centrale. Legasem nebune nădejdi de acest eveniment petrecut în frumoasa lună mai. Acum se înroșea frunza de viță, și nu întrezăream nici o schimbare în situația generală. Și nici România nu mișca.

Începea un nou an școlar și mă vedeam constrîns să mă înscriu iarăși la teologie. Dezamăgirea mea

era sporită și de împrejurarea aproape demoralizantă că trebuia, în prealabil, să dau examenele din anul I, cu care mă găseam în restanță. Toată vara m-am purtat cu speranța că războiul se va termina, și că nu va mai fi nevoie să-mi fac apariția pe pragurile și în sălile seminarului sibian.

Am jertfit vreo două săptămâni diverselor materii, răsfoind, cu ochii numai pe jumătate deschiși, cursuri, în majoritate litografiate. La examene profesorii manifestau o îngăduință jenantă. Mie cel puțin îmi puseseră întrebări cu totul neobișnuite între zidurile școlii, ceea ce echivala cu un omagiu adus lecturilor mele. Unul dintre profesori bunăoară dorea să afle de la mine cum vede Adolf Harnack ortodoxia. Harnack era o faimă a vremii. Ilustrul istoric al dogmelor creștine, profesor la Berlin, teolog de seamă, a scris, printre altele, și un studiu despre „Ființa creștinismului“. În acest studiu marele teolog se ocupa pe larg și de ortodoxie. Harnack refuza să vadă în ortodoxie un creștinism autentic. În ortodoxie celebrul teolog surprindea mai curînd profilul și structurile păgînismului antic, care se îmbrăca în forme creștine, și nimic mai mult. Făcui profesorului o expunere la rece, dar atît de reliefată a ideilor lui Harnack, încît la urmă examinatorul ezita parcă să mă întrebe, dacă eu sînt sau nu de acord cu aprecierile teologului protestant, de teama să nu răspund afirmativ, ceea ce poate că nu ar fi fost cazul.

M-am strecurat prin examene cu bravuri ad-hoc, dar profesorul de „Cîntări bisericești“ mi-a făcut-o. M-a trîntit. Nu încercasem pînă atunci niciodată, o „cădere“. Acest sentiment era pentru mine cu totul inedit. Profesorul motiva așa : „Nu te trîntesc fiindcă nu știi nimic, ci fiindcă ai ureche și glas, și cu toate acestea nu știi nimic!“ — Mi s-a

admis totuși înscrierea în anul II cu condiția să dau corigența pînă în Crăciun. În cursul anului II am stat iarăși mai mult acasă în adăpostul aceluși buzunar de provincie, la Sebeș, uzînd de concedii, ilariant sau cel puțin fantezist motivate.

Între mine și teologie am pus o tablă de azbest — izolator. Cu toate acestea contactul cu diversele materii imponderabile și abstracte, ca substanța fictivă a Cerului, a izbutit să deștepte în mine o seamă de interese de aceeași natură, dar degajate de orice criterii dogmatice. Dacă bunăoară catehismul budhist mă vrăjise cîndva, cînd eram prin clasa a IV-a a Liceului Șaguna, acum aceeași aplecare, multiplicîndu-și volumul, îmbrățișa, în conul său de lumină, întreaga istorie a religiilor și filozofia religiei ca atare. De la biblioteca Bruckenthal din Sibiu îmi procuram diferitele cărți, ce răspundeau nesațului meu, începînd cu imnurile rigvedice, în traducerea lui Max Müller, și sfîrșind cu istoria dogmelor a lui Harnack.

Poezia nu a conținut niciodată a-mi face semne. Mă legănam de-un timp sub zodia răsăritului. Mă fascina poezia chineză, indiană, persană. Eu însumi am scris o seamă de poezii : nu multe și nici multumitoare. Nici una n-a văzut teascul. Le-am ars cu ușurința decepționatului, ceva mai tîrziu pentru ca apoi și mai tîrziu să regret. Nu-mi aduc aminte nici măcar de înfățișarea exterioară a poeziilor ; ca fel acestea trebuie să fi constituit însă o fază intermediară între versurile scrise la 15 ani, de factură obișnuită, tradițională și impersonală, și versurile libere în ritmuri abrupte, de proză extatică, cu care am „debutat“ în 1919.

Departa de neajunsurile crude ale războiului, viața mi se scurgea într-o monotonie sfîșietoare, uneori, ca o lungă duminică. Ca o lungă duminică, ce nu avea

nimic comun cu intensitatea interiorizărilor mele. Golul dinafară îl compensam lăuntric. Dar efortul de-a mă smulge din acest spațiu, fără de ecouri, era anevoios foarte, câteodată, căci trebuia să-l fac singur, fără de sprijinul unor semeni orientați în același sens, sau al vreunui curent care te ia și te duce.

În izolarea mea, mă simțeam tot mai mult ca un cetățean, aproape fără țărîm, al unei patrii spirituale mai presus de hotare și timp. Din ozonul tare al patriei siderale mă împărțeam și eu, cum puteam, deocamdată, ca un mic nucleu de foc în devenire. Mă mișcam fizic într-un ocol cu diametrul de-un kilometru, dar lăuntric, detașat de continentele geografice și istorice, mă situam într-un orizont, ce era al Universului.

Prin forța împrejurărilor, dar și a condițiilor inerente ei, viața mea, ce nu era numai a mea, ci și a „rădăcinilor“ cu care ea se confunda, se dedubla. Și participam astfel, intermitent, cu toată ferveala, la ceea ce se petrecea în spațiu și timp, în preajmă și mai departe.

Întregirea națiunii în hotarele sale politice firești era o promisiune ce încă din copilărie mi-o făcea frunza arinilor, murmurul apelor și bătaia profetică a aripilor din văzduh. În aerul acestei promisiuni am crescut. Iar cînd s-a încins de-a binelea războiul, pe care pe de-o parte îl cîntăream cu atîta oroare, găseam din alt punct de vedere că istoria nu ieșea prielnică în întîmpinare. Căutam, cu alte cuvinte, unui cataclism, declanșat din cauze neghioabe, o semnificație coborîtă din țării și o legitimare ca preludiv al unei supreme împliniri. Dar de la izbucnirea epicului foc au trecut doi ani! De cîte ori n-am disperat că micul stat român, spre care inimile noastre se întorceau ca un imens lan de floarea-

soarelui, a pierdut ocazia, ce nu se va mai repeta. Cîteodată mi se părea chiar că „Țara“ s-a împotmolit în pragul destinului ei. Doi ani și-au picurat clipele în cupa nerăbdării, și hotarul din vârful munților nu se punea în mișcare să vină asupra noastră, să se desfacă un moment, și-apoi să se-nchidă iarăși, îmbrățișându-ne!

Numai zvonuri din om în om, și prin vama cucului, străbăteau cîteodată „de dincolo“, ca să mai sufle în spuză vetrelor de aci, și să scoată iarăși la iveală ochiul de jar nestins.

o XXXII.

LÎN VARA anului 1916 Lionel fu chemat de urgență la Viena în fața unei comisii medicale, ce trebuia să hotărască, dacă mai era sau nu cazul să i se prelungească scutirea de slujba ostășească. La începutul lunii august mă pomenesc c-o telegramă de la el, să plec și eu la Viena. Lionel aflase că va fi reținut încă vreo cîteva săptămîni în capitala împărăției. Și dorea să-i țin de urît în singurătatea marelui oraș.

Îmi mîntui repede formele de plecare. La Viena am descins într-un hotel de zgomotoasă arteră, pe Mariahilferstrasse, în apropierea spitalului militar, unde Lionel aștepta cu înfrigurare verdictul comisiei medicale. Sosind pe seară, nu mai era cazul să-mi dibuiesc drumul pînă la spital. Dimineața mă sculai înviorat. Era o splendidă zi de vară în toi. În ciuda lipsurilor, ce se făceau simțite la Viena, orașul, întîiul mare oraș european, ce-l vedeam după fugara călătorie în Italia, îmi